

PROBRANE MISLI JOSEPHA RATZINGERA O LITURGIJI

Marko Tilošanec

■ ■ ■ ■ ■

Za život Crkve hitno je potrebna obnova liturgijske svijesti, liturgijsko pomirenje koje će ponovno priznati jedinstvo povijesti liturgije, koje Drugi vatikanski sabor neće shvaćati kao lom nego kao stupanj razvoja.

U ovom tekstu pokušat ćemo iznijeti neke misli J. Ratzingera, danas pape Benedikta XVI., o liturgiji, te analizirati njihovo značenje, te tako omogućiti jedan dublji uvid u njegov teološki profil. Ratzinger uočava jednu značajnu krizu koja obilježava postkoncilski razvoj rimske liturgije: „Proglašavanje zabrane Misala, koji se razvijao tijekom stoljeća... unio je prekid i lom u povijest liturgije čije su posljedice mogle biti samo tragične. Bilo je posve smisljeno i u duhu saborskih odredaba da se izvrši revizija Misala... No dogodilo se nešto više: srušena je stara zgrada i izgrađena druga, od materijala dotadašnje, uz uporabu starih građevinskih planova... Za život Crkve hitno je potrebna obnova liturgijske svijesti, liturgijsko pomirenje koje će ponovno priznati jedinstvo povijesti liturgije, koje Drugi vatikanski sabor neće shvaćati kao lom nego kao stupanj razvoja. Uvjeren sam da se kriza Crkve kroz koju danas prolazimo uvelike temelji na raspadu liturgije koju se ponekad čak shvaća ‘etsi Deus non daretur’: da joj više uopće nije važno postoji li Bog, govori li nam i uslišava li nas... Stoga nam je potreban novi liturgijski pokret koji će oživotvoriti istinsku baštinu Drugoga vatikanskog sabora.”¹.

U ovim riječima možemo iščitati dva opća načela koja obilježavaju papinu misao, a to su *hermeneutika kontinuiteta u reformi* i *reforma reforme*. Prvi označava supstancijalno jedinstvo i organsku povezanost sa cjelokupnom

¹ J. RATZINGER, *Moj život*, Verbum, Split, 2005., 125.-126. str.

liturgijskom baštinom Crkve. Liturgija kao vidljivi znak i mjesto ostvarenja vjere Crkve, analogna je s njezinom naravi – Crkva ostaje uvijek identična stvarnost koja kroz povijest, pod vodstvom Duha Svetoga, teži sve većoj punini i savršenstvu, nadograđujući na sve vrijednosti koje je u tom hodu stekla². Time se izražava načelni pristup pitanju liturgije, dok se drugi pojam odnosi na njegovu praktičnu primjenu: „Trebalo vidjeti do koje točke su pojedine etape liturgijske reforme poslije II. vatikanskog sabora stvarno poboljšanja, a ne banaliziranje stvarnosti; do koje točke su bile pastoralno razborite, a ne naprotiv nesmotrene.”³ J. Ratzinger suočava se s brojnim nesnalaženjima i odstupanjima od autentičnog duha reforme: „Mnogo odlučnije nego sada treba se suprotstaviti racionalističkom umanjenju otajstva, netočnim raspravama, pastoralnom infantilizmu koji liturgiju svodi na rang seoskog kružoka te je želi srozati na razinu stripa. I već provedene reforme, osobito s obzirom na obred, trebaju biti

ponovno ispitane s ovog stajališta.”⁴ U tom smislu razmotrit ćemo konkretne zahtjeve za ispravnim shvaćanjem i pristupom liturgiji.

Za J. Ratzingera liturgija nameće u pravom smislu riječi teocentričan, kristocentričan pristup, odnosno – *provenstvo Božjeg djelovanja*. „Liturgija ne živi od ideja ili intuicija pojedinaca ili bilo kakvih grupa koje nešto planiraju ili ‘kreiraju’. Ona je posvemašnja suprotnost i opreka, ona je Božji u-pad u naš svijet, i taj Božji u-pad zbilja oslobađa.”⁵ Najbolji izražaj ove stvarnosti on primjećuje u nacrtu starozavjetnog Šatora sastanka i Svetišta – Mojsiju se od Boga objavljene točne upute, dok istovremeno, kontrast pruža slika Izraelaca koji iz vlastite samovolje izgrađuju sebi idol⁶. Zatim, Ratzinger u liturgiji ističe važnost *kozmičke dimenzije* – simbolički izražene u interijeru brojnih klasičnih crkvi, ali i u samom liturgijskom činu: „i svemir moli, i on čeka svoje otkupljenje. Upravo je ta kozmička dimenzija bitna za kršćansku liturgiju”⁷. Dodajući ovome zbilju *jedinstva zemaljske i nebeske Crkve*, te pojam *hodočasničke Crkve*, dolazimo do prve važne teme koju Ratzinger aktualizira, a to je *usmjerenost liturgijske molitve*. „Usmjerenost za vrijeme molitava prema istoku čvrsta je predaja od samoga početka te je temeljni izričaj kršćanske sinteze kozmosa i povijesti, usidrenosti u

² „Nijednom ocu [II. vatikanskog sabora] nije padalo na pamet da u ovom tekstu vidi ‘revoluciju’ koja bi značila ‘kraj srednjega vijeka’, kako u međuvremenu teolozi misle da mogu interpretirati. To je držano nastavkom reforme koju je uveo Pio X. i oprezno, ali samosvjesno nastavio Pio XII. Opće odredbe poput: ‘liturgijske knjige treba što prije revidirati’ (br. 25) shvaćane su u ovom smislu: kao kontinuiran nastavak onoga razvoja koji je uvijek postojao i koji je od vremena Pija X. i Pija XII. zadobio profil obilježen ponovnim otkrićem klasičnih rimskih tradicija.” (*Isto*, 98. str.)

³ J. RATZINGER – V. MESSORI, *Razgovor o vjeri*, Verbum, Split, 2005., 112. str.

⁴ *Isto*, 112.-113.

⁵ J. RATZINGER, *Duh liturgije*, ZIRAL, Mostar, 2001., 166. str.

⁶ *Usp. Isto*, 20.-21. str.

⁷ *Isto*, 63. str.

jednokratnosti povijesti spasenja i hoda ususret Gospodinu koji dolazi⁸. Nakon ustaljenja gotovo univerzalne neosjetljivosti na ovo pitanje, Ratzinger želi posvijestiti važnost o ispravnosti temeljnog molitvenog stava, svojstvenog ljudskom biću kao takvom. Pozivajući se na eminentna imena liturgijskog pokreta, L. Bouyera⁹ i J. Jungmanna¹⁰, ukazuje da stav o usmjerenosti svećenika 'versus populum' u prvim kršćanskim vremenima nije bio relevantan, i upućuje na posljedice suvremenog stava: „S tih pozicija moguće je onda tumačiti i činjenicu da je sada najednom gozba – k tome još zamišljena u novodobnim slikama – postala normativnom idejom za liturgijsko slavlje. A zapravo je time nastupila klerikalizacija kakve do tada uopće nije bilo. Odsada postaje svećenik – predsjedavajući, kako ga se sada radije naziva, prava odnosna točka u cijelome zbivanju. Sve ovisi o njemu. Njega se mora vidjeti, treba imati udjela u njegovoj akciji, mora se njemu odgovarati. Njegova kreativnost nosi cjelinu.”¹¹. Nasuprot tome, treba obnoviti trajnu kršćansku praksu o zajedničkoj usmjerenosti svećenika i naroda 'ad orientem', ili 'ad Dominum' – usmjerenost hodočasničke Crkve i čitavog kozmosa naspram Gospodinu koji dolazi u slavi. Ona je ubrzo postala izražena u Misama pape Benedikta, služeći tako kao primjer čitavoj Crkvi.

Druga tema važna za razumijevanje papi-

nog poimanja liturgije jest pojam *klanjanja*. „Hraniti se njome [Euharistijom]... duhovni je događaj koji zahvaća čitavu ljudsku stvarnosti. Hraniti se njome znači klanjati joj se. Stoga se klanjanje... niti ne stavlja uz pričest: pričest dosiže svoju dubinu jedino kada je podržana i zahvaćena klanjanjem”¹². Ono treba biti shvaćena ne samo na unutarnjoj, duhovnoj razini, nego i na tjelesnoj, u cjelini ljudskoga bića: „Gdje netko pokušava svesti poklon na samo duhovnu sferu, a da ga se ne utijeli, ne činili tjelesnim, gasi se čin poklona jer čovjekovu biću ne odgovara samo duhovna protežnica... Koljena su za Židove bila simbolom snage. Prigibanje koljena jest zato prigibanje naše snage pred živim Bogom, priznanje da sve što jesmo i što imamo, imamo od njega.”¹³. Odatle će proizaći i Ratzingerov stav u prilog tradicionalnog načina primanja pričest – klečeći i na jezik, za čiju se provedbu u jeku poskoncilskih reformi izjasnio i papa Pavao VI¹⁴. I ovaj će element doći do izražaja u papinskim liturgijama, dajući tako još jednu jasnu smjernicu za 'obnovu obnove' liturgije.

Za potpuno shvaćanje pojma klanjanja, osim kršćanskog stava naspram najintimnijeg sjeđinjenja s Gospodinom u svetoj pričesti, potrebno je razmotriti i pristup sudjelovanju u cjelokupnom liturgijskom činu. I ovdje Ratzinger naglašava potrebu cjelovitog antropološk-

⁸ *Isto*, 76.

⁹ Usp. *Isto*, 79.-80.

¹⁰ Usp. *Isto*, 81.

¹¹ *Isto*, 80.

¹² A. SCHNEIDER, *Dominus est*, Jelsa, 2008., 37.

¹³ *Duh liturgije*, 188.

¹⁴ „Veliki Svećenik prosudio je da se dugo prisutna **praksa podjeljivanja svete pričesti vjernicima** ne bi trebala mijenjati.” (Kongregacija za bogoštovlje, *Memoriale Domini*, 1969. god.)

kog pristupa; stoga kad govorimo o *aktivnom sudjelovanju*, traži se u većoj mjeri unutarnji pristup: „[Aktivno sudjelovanje] je sveti koncept koji je pak u postkoncilskim interpretacijama brzo doživio fatalno suženje. Dobija se dojam da je ‘aktivno sudjelovanje’ samo ondje gdje je prisutna vanjska, vidljiva aktivnost: govori, riječi, pjesme, homilije, čitanja, rukovanja... Ali zaboravilo se da Koncil u aktivno sudjelovanje ubraja i tišinu koja dopušta istinsko duboko sudjelovanje, osobno, usredotočujući se na unutarnje oslušivanje Gospodnje Riječi.”¹⁵. Drugim riječima: „Potrebno je jasno posvijestiti i dati do znanja da su ovdje vanjske radnje od drugorazrednoga značenja”¹⁶, i zato, aktualizirajući također ponovno pitanje orijentacije: „Tko je to shvatio, lako će uvidjeti da više nije bitan pogled usmjeren u svećenika ili promatranje onoga što on čini, nego je zapravo bit u tome, da zajednički gledamo u Gospodina i idemo njemu ususret.”¹⁷.

Ovo pravilo i uputa odredit će papine stavove naspram konkretnijih pitanja oblikovanja liturgijskog čina sv. Mise. Najprije, spomenimo *glazbu*. Ratzinger i u ovoj točki uočava problem liturgijske obnove u praksi. „Mnogi liturgičari ostavili su po strani to blago, proglašujući ga ‘dostupnim za manjinu’. Ostavili su ga po strani u ime toga da ‘svi u svakome trenutku trebaju sve shvatiti’ u postkoncilskoj liturgiji. Dakle, ne više ‘sveta glazba’ – u krajnjem slučaju ostavljena za svečane prigode, u katedralama – već samo ‘glazba za upotrebu’, pjesmi-

ce, lagane melodije, tekuće stvari... Crkva koja se opredjeljuje samo za tekuću glazbu pada u nesposobnost i postaje sama nesposobna. Crkva mora biti i ‘grad slave’, mjesto na kojem su skupljeni i Božjem umu prineseni najdublji glasovi čovječanstva... Mora razbuditi glas svemira, dajući hvalu Stvoritelju i otkrivajući samom svemiru njegovu veličinu, čineći ga lijepim, naseljivim, čovječnim.”¹⁸ Ovdje možemo povući vezu sa zahtjevom koji postavlja i sam II. vatikansk sabora, s obzirom na čuvanje i brigu o svetoj glazbi, s prvenstvom koje zadržava gregorijanski koral¹⁹.

Potom, Ratzinger govori i o važnosti istinske, kršćanski duhom prožete *umjetnosti*: „Jedina, prava obrana kršćanstva temelji se na dva argumenta: sveci, koje je Crkva proglasila, i umjetnost, koja je isključivala u njezinu naručju. Gospodin je shvatljiv u veličanstvu svetosti i u umjetnosti koja se razvija u vjerničkoj zajednici, više nego u domišljatim izrekama koje je razvila apologetika kako bi rasvijetlila tamne strane kojima nažalost obiluju ljudski događaji u Crkvi. Ako Crkva treba nastaviti obraćati, dakle humanizirati svijet, kako se u svojoj liturgiji može odreći ljepote koja je na nerasplošiv način sjedinjena s ljubavlju, a ujedno i sa slavom uskrsnuća? Ne, kršćani se ne trebaju olako zadovoljiti, već od svoje Crkve trebaju stvarati dom lijepoga – dakle istinskog – bez kojeg svijet postaje prvi krug pakla.”²⁰ Ističe se također i značaj *latinskog jezika*, koji je u liturgijskoj molitvi Crkve doživio nesta-

¹⁵ *Razgovor o vjeri*, 118.-119.

¹⁶ *Duh liturgije*, 172.

¹⁷ *Isto*.

¹⁸ *Razgovor o vjeri*, 119. - 120.

¹⁹ Usp. SC 114, 116

²⁰ *Razgovor o vjeri*, 121. .

nak i zaslužuje veće mjesto: „Za njega se... može konstatirati da je baš tu jedan od najupadljivijih primjera kontrasta između onoga što kaže tekst Drugog vatikanskog sabora²¹ i načina na koji je primijenjen... Moguće je da nestanak zajedničkog liturgijskog jezika može poduprijeti centrifugalna nastojanja među različitim katoličkim krugovima.”²²

Neizostavno važno mjesto pripada i *pučkoj pobožnosti*. „Pučka je pobožnost humus, ono hranjivo tlo, bez koga liturgija ne može uspijevati. Nažalost, ta je pobožnost u dijelovima liturgijskoga pokreta te u reforma iza Sabora višestruko prezrena ili pak pogažena. Namjesto toga mi je moramo zavoljeti, a prema potrebi pročišćavati i usmjeravati, te je prihvaćati uvijek s velikim poštovanjem kao prihvat vjere u srcima naroda, pa čak i onda kad nam se pokazuje stranom ili neobičnom. Pučka je pobožnost sigurno, jamstveno nutarnje ukorijenjenje vjere. Gdje se ona osuši, racionalizam i sektaštvo imaju lak plijen.”²³ Naposljetku, valja istaknuti i važnost papi-nog odnosa prema pretkoncilskom obredu, odnosno Misalu sv. Pija V., gdje je motuproprijem *Summorum pontificum* potvrđena njegova trajna vrijednost kao izvanrednog oblika rimskog obreda²⁴, te uklonjene prav-

ne restrikcije za uporabu misala od strane svećenika, i time otvoren veći prostor za organiziranje takvih slavlja poradi vjernika koji osjećaju privrženost ovom liturgijskom obliku. To je jedan od poteza koji najjasnije prepoznamo kao izraz težnje prevladavanja postkoncilske krize diskontinuiteta u liturgiji i ostvarenja reforme reforme.

Zaključno, možemo reći da za papu Benedikta obnovljena rimska liturgija treba biti supstancijalno jednaka čitavom njezinom razvoju kroz povijesni hod Crkve. Da bi takva autentična reforma došla do izražaja, potrebno je ponovno vrednovati, s jedne strane, prakse koje su uvedene kao noviteti bez izričitog temelja, a s druge, sve one oblike trajne vrijednosti koji su, u pravilu, u stvarnosti zapostavljeni a čine stvarni zahtjev liturgijske obnove. Na taj način doći će i do obnove same Crkve, koja je s liturgijom najuže povezana i u njoj dobiva svoj vidljivi odraz i ispunjenje.

Za J. Ratzingera liturgija nameće u pravom smislu riječi teocentričan, kristocentričan pristup, odnosno - proenstvo Božjeg djelovanja. „Liturgija ne živi od ideja ili intuicija pojedinaca ili bilo kakvih grupa koje nešto planiraju ili ‘kreiraju’. Ona je posvemašnja suprotnost i opreka, ona je Božji u-pad u naš svijet, i taj Božji u-pad zbilja oslobađa.’

²¹ Usp. SC 36: „U latinskim obredima treba – uz obdržavanje povlastica posebnoga prava – sačuvati uporabu latinskoga jezika”.

²² *Razgovor o vjeri*, 113., 115.

²³ *Duh liturgije*, 198.

²⁴ „Ono što je prijašnjim naraštajima bilo sveto, to ostaje i za nas sveto i veliko” (Benedikt XVI., Popratno pismo uz motuproprij ‘*Summorum pontificum*’)